

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 18. ЈУЛА 1893.

ПЕСНИШТВО

НОЋ НА РЕЦИ

Ваздух трепти; ноћна птица
 На далеком кличе жалу.
 Чун се љубне, вал заблиста
 Па се пропне на обалу,
 Прошапће јој тихе речи,
 Ороси је и пољуби,
 Ал се санан натраг врати
 Па се води у дну губи.
 И ућути... С тобом бдијем,
 Нигде људи, тек нас двоје —
 Што ми срце тако бије
 Милујући руке твоје?
 Да л' ми поноћ душу греје
 Па у крви пламен буди;
 Откуд говор, што ми машту
 У немирни' пали груди'? —
 Врба шушти; у дубини
 Глатке реке месец плови
 А кроз грање тихо шапћу
 Пуни чара, слатки снови:
 Није оно лик месечев
 Него хумка светла гроба,
 Где почива мртва вила
 Из старог чудног доба.
 Лепа као звезда сјајна,
 Мила ока, бела лица
 У ивику покрај воде
 Живела је бродарица.
 Кад развије магла вео
 И настану разговори

Летње ноћи, зачула се
 Песма њена где се хори.
 Са жудњом је слушб песму
 Рибар момче голобрадо,
 Мучио се, венуо је
 И у чежњи љуто страдб.
 А колко је песник пута,
 Окитивши цвећем лиру,
 Мамчио је слатким звуком
 У љубави и немиру —
 Па све залуд! Вила презре,
 Лиру, венце милодуха,
 Већ потајно љубила је
 Поноћнога црног духа.
 Ал' не дуго. Једне ноћи
 Захори се са обала
 Врисак, затим дивљи пољуб,
 Дубок тутањ црних вала...
 Од то доба ноћна песма
 Над реком се није чула,
 Неста виле, да л' је можда
 Под пољупцем издахнула —
 Прича не зна. Сине л' месец
 На дну воде вила спава,
 Њено мртво бледо лице
 Месечина омотава. —
 Ах, ти дрхтиш? О, не веруј,
 То су приче ноћног мрака,
 Заборави дивљег духа,
 Моја љубав није така.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Погле воден цветак тамо,
Где га месец блед целива,
Он мирише од радости
Па под њиме лепши бива,

Ти си цветак, без пољупца
Младост гине, цвет би свенô —
О, не стрепи од пољупца,
Лане моје преплашено!

Ленскій

Ч У Д О

Тридесет година, као да сам снιο,
У овој вароши како нисам био;
Све се изменило, све друкчије поста,
Једно само 'нако, кô што беше, оста.
Чудим се, то чудо није празна шала:
Исто као негда деца су још мала.

Љ П Н.

З А П И С И

Кад је човек питом, он је као цвеће!
Ко није коприва — ожарити не ће.

Људи се на леђа других људи пењу,
Они горе смеју с', они доле стењу.

У књизи постања анђо је уписô:
Само лепо срце ствара лепо мисô.

Свака вера иде да поткрепи слабе,
Што су умом јаки, за мудрост се грабе.

Та ни један светац није тако мали,
Да не тражи да му с' једна свеће пали.

Кад је мудар човек код лудих у служби,
Он се као цвеће у корову губи.

Љ. П. Н.

Д Р А Ш К О

ПРИПОВЕТКА СТЕВАНА РАДИЋА

(Свршетак)

Код Милована је нека журба вечерас.
Види то и Даница, нешто и осећа...
Од ње се још крије. Ту је и сека Јула
сестра Милованова. Погледа за Даницом, када
ова изађе у кухињу, и шапуће Миловану, како
ће јој лепо доликовати мајсторско одело.

»Неприлика јесте; али, кога да чека? Не
ће је ваљда узети за сина Ненад Змајевић. Да
је опет удам за сирогана, као што сам и сам,
па да се пати целог века — онда је боље да
остане код мене... Па, најпоследње шта фали
Натрапалу?!«

»А зна ли она већ што о удаји?«

»Та, сећа се, али, дете је још. Кад чује,
да је моја и материна воља, пристаће.«

»Мислиш да ће пристати?«

»Знам ја Даницу. Не би се она противила
мојој вољи ни за које новце. А шта ће јој фа-
лити. Ни свекрве, ни заове, већ сама своја газ-

дарица... А, човек је имућан, па... на то
данас и богати гледају.«

»Та, сада како је тако је, само нека буде
сретно. Мислиш да јој не завиде! А која не
би пошла... Па, друго — боже опрости —
и боље је што је мало богатије, а, оматоро
пре ће отегнути... а после, с новцима, за
кога хоће!«

»Не говори то. Нека њега Бог поживи, че-
стит је то човек!« — рече Милован оптро.
»Ал' што их већ нема... оно, истину ти ка-
жем, ја га не могу погледати, а да се не на-
смешим... сетим се, како га за младости зва-
смо »броћа«... Ха, чујем глас Ненадов...«
Поустајаше и почеше намештати стоњак и
ређати столице...

Врата се отворише. Уђе Ненад са својом
женом, а за њима — Миљко ведре и весела
чела. Сви се зачудише, да нема Натрапала.

Снаша Јула изађе у кујну, где затече Даницу збуњену.

»Шта ти је, чедо моје!«

»Ништа!«

»Ваљда немаш воље да се удаш за Натрапала. Иди, ћурчице! Друге би оберучке а ти се.«

»Не ћу, тетка... чула сам, да хоће вечерас да ме проси... ја...« и девојче поче плакати.

»Јух, лудо! Теби је ваљда у глави Миљко Змајевић? Еј, рано моја, не ће тај тебе... Та, ето, дошао је да види, како ћеш бити испрошена за Натрапала. Дошао је, као стари твој пријатељ. Ако ти је коју лепу у колу рекао, ти мислиш: одмах ће те узети... лажу момци, душо, лажу...«

Међутим изиђе домаћица те викну Јули: »Ето ти твога Натрапала. Ненад каже, да је данас с њиме разговарао и видео га, када је отишао у Саку. Вели, чуо је, да тамо има нека мајсторска уседелица са две хиљадарке... па, ако буде хтела, да ће њу; Даница му и онако — рече — не фали.«

Уђоше у собу.

»Та Бога ти, Ненаде!?«

»Рече ми, пријо, Јово Вишњар... а биће тако — јер већ је девет сати, а њега нема. Ја ти не могу баш све рећи, ал' толико само, да вам он не ће доћи.«

Ненад је опазио како Милован пламти у лицу и да му је криво, што Натрапало с њим збија шалу. Жени му такођер. Та куда ће јој срамота у јутру... а, разгласила је целом комшилuku.«

»Да ли му даде реч?« запита Ненад Милована.

»Није ни тражио. Тек онако уговорисмо. Али, то је толико, као да сам му је и дао.«

»Ал' ето он погази...«

»Искијаће...«

»Па, повуци натраг... кад је и он то учинио...«

»Не бих му сада дао дете, макар ме свега златом обасуо. Тако дакле... моје му дете не фали; а, а, Натрапало!«

Снаша је Ксенија отишла била међу тим у кујну са Миљком. Сад се врата отворише. Сви се у соби осим Ненада забезекнуше, кад опазише, да уђе Миљко а поред њега Даница. Снаша Ксенија ишла је за њима и као да држаше Даницу уз Миљка.

»Једно за друго створени, брате Милова-

не!« рече свечано чича Ненад. Хајде да их благословимо!... Ја, Ненад Змајевић, иштем твоју кћер за мога сина...«

»Та је ли истина, Ненаде?« прекрсти се снаша Јула.

»Крснога ми...«

Мати Даничина се заплаче од миља, гледајући своју ћерку у најлепшег и најбогатијег момка у М. те само шапуташе: »Нека су благословени!«

Милован је само ћутао и као у чуду гледао у Ненада.

»Брате, Ненаде! Томе се веруј, нисам на- дао. И ја бих био нико и ништа, када не бих био весео и задовољан, што ми кћи полази у твоју кућу... Али, нешто сумњам, да не ће бити чисти послови са Натрапалом... ја пристајем, али буде ли преваре, нема те силе на овој кори земаљској, која би ме натерала да прекршим реч!«

»Та не булазни. Видиш, да се деца воле.« Ово још већма распали сумњу у Миловану те чисто набусито одврати: »Зна она, шта је вољење!«

Чича-Ненада је све ово немило коснуло. Замислио се. Знао је он добро Милована. Почео је премишљати шта да ради. За час му се лице разведрило, извади кесу с дукатима и рече: »Миловане! Не сумњај ништа. Даница је моја снаха — а ти се не ћеш уверити ни о каквој превари!«

Па онда дарује Даницу. Узеше пешкире... За четврт сата се подиже граја у М-у. Жене су трчале сокаком једна другој и говориле, да се Миљко Змајевић оженио и узео Даницу. Питали и за Натрапала, али о њему ни трага ни гласа!

*

То вече око десет сати јурио је чича Ненад своје подруму. Истину да кажемо, било му је као мало и жао Натрапала, али, зар да му грца отме снаху?! Па бар да је момак, већ транталијански младожења од педесет година. Дошавши до подрума, куцну на врата. Лака му отвори.

»Спава?«

»Спава.«

»Хеј! Натрапало!«

»А!« трже се овај.

»Еј, мучицу му, та ти одспава твоју прошњу!«

»Их, па шта ме не пробуди?«

»Будио те, не будио те, не ће ништа бити.«

*

»Ништа! Од куд ти знаш!?»

»Ето, синоћ је Милован био за подрумом и слушао, шта си говорио о Даници, о туљаци... Кад си заспао, ушао је у подрум, био је као рис љут. Рекао је, да му не излазиш пред очи. Сад идем од њега. Хтео сам да утишам ствар, али, он се не да ни осолити...«

Натрапало зажагри у лицу. Кврцне се по челу и прошапта: »Еј, луда и пијана главо! Но, сада да му одем, не бих читав изишао!«

»Не једи се. Имаш ти на сваки прст. И на мене се био развикао, ја планем, те да му покажем, да се писмо хтели с њим титрати, испросим Даницу за мога Миљка. Нека имам и једну сироту! Узми ти ону из Саке. То је права прилика за тебе.«

»Нека ти је, брате, сретно!«

Дуго се Натрапало није показивао у М-у, те је Милован мислио, да је све оно истина, што му је Ненад казивао.

*

Сватови су давно прошли. Дошао је и дан, када се није ни о чем у кући Ненадовој го-

ворило већ само, да ли ће бити мушко или женско. Јела хода по авлији, као сенка, а средња се снаха савила око Данице, као анђео хранитељ.

Чича Ненад је нешто дељкао на дрвљанику, када му снаша Ксенија испод трема викну: »М о м а к!«

»Хвала ти, драги Боже!« — кликну чича Ненад и погледа на ведро, плаво небо.

За тим је отишао и даривао свога унука, своју радост

Пре крштења састадоше се позвани, да малом Српчићу надену име. На предлог чича-Ненадов — од кога није хтео одустати — наденуше му име — Драшко.

*

Лањске године сам походио чича-Ненада. Јела је отишла Богу на истину, а остало је све чило и здраво. Само је чича Ненад у запари. Не зна, како ће давати цевана својим унуцима. На две недеље пре мога доласка добио је — седмо.

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦЕКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)

Временом се Марта ипак поче навиквати на свој нови положај. Сјајност, која ју сада окружаваше, одговараше тако дивно некадашњим јој, детињским сањаријама, те јој најзад изгледаше, као даљи им наставак. Привикавала се брзо на раскош, на скупочено одело, на адијаре, који много лепше зачињаваху њену лепоту, него некадашње цвеће и лишће. Веселила се врло и даровима, које јој сваки пут донашаше војвода, — лепим, сјајним даровима: прстењу, златним почеоницима, свили... Научила је захваљивати му, а тако се полако привикавала и на његов видик и на његове речи, све нежније, које јој већ постајаху разумљивије, па и на његов поглед пламенити, који ју увек проницаше, али буђаше све мање страховање.

Једном ју је загрлио снажном руком и привукао к себи. Опрети му се не могоше, а та јој немоћ не изгледаше одвратна. Савијала се као танка трска у његову загрљају... затворила је очи, и наједаред осетила, на својим полуотвореним устима, дуг

жарки пољубац... Узбуркан вал крви удари јој у главу.

— Волиш ли ме, Марто... волиш ли? — питаше војвода шапатам.

Не одговори ништа... Он, хотећи да ју погледа, рашири мало руке, а Марта се немоћно сложи на земљу.

Подиже ју, пренеражен том несвешћу, па, бојећи се можда, да се не би повратила болест, зовну Агату, а сам се изгуби и не враћаше се дуго.

Отишао је у Познањ, да кроји правду, као што говораше. А то је значило, да угњетава оне, за које мишљаше, да су му непријатељи. Постајаше окрутнији сваким даном; страст, која се распламтела у њему према Марти, узбуњавала му крв, а уз то јела га брига, шта се догађа у Кракову. Час осветни изгледаше близу, али чекање беше све теже, све га је већма дражило. Ако и изгледаше, да све иде по његовој мисли, разацињаше га велики немир, а у том немиру се светио свима, око себе.

Из Познања се вратио у Кожмин, али на кратко време. Не могаше да нађе врућа места тако га је пекао немир због онога, што се је догађало у Кракову, Жгегању или Каселу.

— Можда је Аделајда доиста умрла — мишљаше, — па можда је Јадвига већ краљица...

Смислио је да сам главом оде у Касел, да се, својим очима, о свему увери и да сазна, ради ли ландграф све што треба, да се изврши смишљена освета на Казимиру. Пре одласка отрча к Марти.

Први пут, од како је познала војводу, очекиваше Марта његов долазак, ако не без бојазни, а оно без некадашње одвратности. Бојазан осећаше и сада, али тај осећај беше већ друкчији, него до селе. Војвода јој престаде бити грозан господар; његов последњи пољубац и ватрене речи, испалише као неки жиг на њеној души, који јој не даде да га заборави. Сањала га је ноћу, а кашто јој се причиваваше као витез краљевић ватрена погледа и у златној опреми. Само му лице беше мрко и дивље, али на њему опет израз таке снаге, која подјармљиваше и привлачише к себи.

Пан Маћко пак, идући к њој, беше узрујан и мрк.

— Опчинила ме та девојка — мишљаше. — Не могу је узети онако, као што сам узимао друге... силом. Кад слаби од бојазни, онда ми је жао ње... а кад ме охоло пресече, чини ми се, да ме гледа њен дрски отац... пре смрти...

И кострешно се на ту своју слабост, коју није разумевао, а није могао да ју савлада. Изгледаше му кашто, да између њега и Марте има нека невидовна сила, која ју је чувала... крвава утвора Винчева, или зар одјек очиних речи: — Ти је се нећеш претом дотаћи... позваћу те на последњу суд!...

Стаде на праг собњи и загледа се у дивотну прилику Мартину, која се је од девојчета развила у красну жену. Беше саде у најлепшем цвету живота и лепоте; — ипак у наточ зрелим годинама, беше нешто у њеном држању, покретима, а особито погледу, што је сведочио о потпуном девојачком незнању, о незнању света, људи, па и властитих сећаја.

Војвода јој приђе и стаде јој говорити, као обично, најумиљатијим гласом, каки је само могла да произведе његова душа. Говораше дуго, а она, од времена на време, дизаше на њега тамне своје очи, и бацаше му на лице таки поглед, од кога му се ведрило у мислима, а срце се топљаше у незваном до тада чувству.

Наједаред се Марта брецну. Војвода јој говораше о својој љубави к њој, а њој паде на памет она лепа жена, некада окружена раскошношћу, а после немилостиво изагнана.

Стресла се...

— А нећеш ли ти мене изагнати — рече смело, — као ону?...

Пан Маћко се трже од чуда.

— Ону — понови, — каку ону?...

— Видех ју — говораше Марта, — у оваким истим лепим хаљинама, какима мене сада ките... а после ју видех, ноћу, како издерана, гола пузи под ударцима... Тога се ја бојим!...

Војвода ју загрли.

— Не бој се ти тога — говораше. — Она ме је издала, па сам ју казнио...

— Издала... — шапну Марта, — издаја је ужасна ствар...

И дође јој у памет прилика онога величанственнога витеза, о коме јој некада причаше Агата, а који је за издају платио главом и вечиту клетву на товарио на своју душу.

— Издаја је — понови — ужасна ствар. Знам ја, шта је издаја... смрт навлачи, клетвом тишти душу, на потомство пада као урок... И говорехи то, приљуби се као поплашено дете, уз снажне груди Борковичеве.

А он ју грљаше све нежније и шапуташе:

— Мила моја Марто! Чекам из уста твојих речи: љубим те!... чекам од уста твојих пољупца, кога не бих отео, него који би ми се дао добровољно... А онда ћу ти открити тајну... бићеш срећна!... Марта подиже светлокосу главу и великим, невиним а радозналим очима гледаше у дубљину душе тога човека, који ју стискиваше у своје наручју.

— Тајна... срећа... љубав... понови, шта то значи?...

Војвода је гуташе жарким погледом, отвори уста, да одговори, кад ал се зачу шупштање на уласку. Уђе Агата.

Устукну одмах, али већ сама њена појава беше довољна, да распрши утисак. Марта као у незнању застиђена, изви се из наручја Борковичева, а он пламенитим погледом грозно промери Агату и прогунђав:

— Пази се! — истрча, као махнит.

Стара га дадиља испрати мрским погледом.

— Уби ме! — промумља, — ал' док сам ја жива, неће ти поћи за руком... вршћу се туда као сенка...

И од тада се, пажљивим речима, усиљаваше да ју савлада у души Мартиној, очевидни утецај војводин. Подсећаше ју сада и сама на ону лепу жену.

— Љубио ју — говораше, — а после је дао да ју срамоте, кад му се је огадила. Чувај га се и ти, јер је то страхан човек, а на тебе нема права... нема!...

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBL.RS

Те недоречене и нејасне речи Агатине буђаху старо страховање у срцу Мартину, а уједно велику радозналост.

Војвода није мој отац — мишљаше, — то знам поуздано... Јер да ми је отац, не би ме тако дуго запуштао...

И питаше Агату, а стара дадиља већ не могаше да се уздржи.

— Није он твој отац — викаше, није!... он је само заповедио, да га тако зовеш, како би те лакше предобио и држао код себе у ропству...

Језа пролажаше Марту од пете до главе. Гледаше кашто да искуша стару дадиљу.

— Откуда сам се створила овде?... питаше. — Ти ниси моја мати, а војвода ми није отац, па ко сам ја? У памети, кад дуго, врло дуг мислим, снују ми се неке, чисто сане, успомене на друга места и друге људе... Реци ми то, реци!...

Агата се још колебаше.

— Доћи ће време — рече, — открићу ти све... Њега се чувај и ћути!...

Таке речи још повећаваху немир и сету Мартину, али не би можда још кадре биле да се успешно боре против војводина утецаја, да се, у то доба не догоди један случај, који мисли Мартине скрену на другу страну, изнесећи јој пред очи живу прилику витеза краљевића, о коме је сањала у детињству.

Борковица не беше већ дуже времена у Кожмињу. Отишао је, па понео са собом и Сенђивоја, а градска стража мало одахну, јер је одмах стега олабавила.

И тако један пут, кад је Марта изишла у градско дворниште, опази наједаред на зиду, који је растављао тај део замка од другог, некога незнана витеза. Показа јој се у раној магли, у рујном блеску сунца на истоку, с јасним лицем и зрачним очима, које гледаху на њу у усхићењу. Показа се и нестале га, и опет се показа, као да хоћаше уверити, е није привиђење, него јава. Тада на његов поглед одговори Марта осмехом и погледом, који се, стопљен с његовим погледом, вратио у њену душу као жарка зрака, будући у њој незнану језу од милина.

— То је он... мој краљевић!... — мишљаше, — долази да ме ослободи из опчињености.

И од тада се он једини смести у њеном срцу. Војвода опет постаде грозан господар, од чије појаве презаше, као од море. Све речи и опомене Агатине добише сада право значење.

Светао витез показиваше се ретко, али долажаше, — стајаше на зиду и разговараше се с Мартом

осмехом и погледом. Једном јој пружи и руке, а она цикну од радости — али у тај мах тим боније осети своју немоћ и ропство...

Витеза нестале и више се не показиваше, а од тада започеше за Марту дуги дани чежње и очекивања. У сну јој се само појављиваше тобожњи краљевић и пружаше јој руке; — међутим опасност војводина повратка, сваким даном, беше све ближа. Читаво биће Марино буњаше се сада против насиља и свога робовања; жеља за слободом буњаше се све јаче.

— Хајд'мо! — говораше шапатов Агати, — утецимо ноћу, нико нас неће опазити, неће стићи!...

Стара је дадиља одавна сањала о бекству из замка. Али то, што је Марти изгледало лако, њој се представљаше као све већа немогућност. Од толико година у ропству, изгубила је снагу, да изводи своје намисли. Чињаше јој се често, да се не би више умела снаћи, све да се и дочепала слободе. Обузе ју голема бојазан, па ламаше руке у забуну и болу.

Ипак једно вече, кад је код страже попустила будност, истрчаше обе и, кроз непажљиво отворена врата, умакоше из замка, у шуму... Окружила их шумска пустош, у којој не знађаху пута, и црна тама, која их је преперезила. Стадоше претрнуле једна уз другу, с притајеним дахом у грудима, бојажљиво ислушкујући. Тишина беше свуда око њих, а њима се чињаше, да чују гласове стражарске, узбуну и топот потере; сваки шум их пролажаше као језа; свако им дрво изгледаше непријатељ, који је готов да их ухвати, — читава дивска, а њима непозната природа, у наоколо, изгледаше им да се је заклела, да их прогони и да им смета у бекству, које се сада тим упрештеним створењима приказиваше као злочин! У страху се вратише натраг...

Тај излет још већма ослаби вољу Агатину — а за Марту постаде повод новим искушењима. Сада пребациваше себи, што се је тако журно вратила... Светли витез краљевић више се не појављиваше, тишташе ју све већа тежња, а прожимаше страх од повратка војводина.

Сад јој се чињаше, кад би онда још само неколико корака даље одмакла, да би видеела незнани, а диван свет... да би можда срела краљевића витеза, који би ју за увек ослободио из тих зидова и очараности.

У. М р к и В у к

Користећи се изостанком војводиним и часовитим миром, Наленчи подигоше потиштене главе. Сазваше потајно властелски збор и одлучише да гомилом иду у Краков.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Показаћемо краљу — говораху, — невољу нашу и ране. У жалости и дроњцима стаћемо пред престо, нека нас ослободи од дивљег опришника, који се искаљују на нама!

Сакупи се тада велика гомила Наленча и браће им по грбу, а на чело стадоше пан Венијаним од Чарнкова и пан Миколај од Шамотула.

Дружба беше велика, али изгледаше јадно, убого: у црно зивијени или у сивим кафтанима, на мршавим коњима, без оружја.

— Без обране смо — говораху, — пред безакоњем, па ћемо тако и стати пред краља... Нека он сам види, шта учини од нас Борковица влада... па нека нам да у руке мач правде...

И тако иђаху. По годинама и поштовању, које му указиваху, први ту беше пан Венијаним од Чарнкова. Висок, сухоњав а стар већ човек, сед као овца, борама изорана лица и мрка погледа.

Од много година бораше се он с мржњом синовца свога Сенђивоја и обешћу пана Маћка. Охола душа трпљаше муке, што не могаше да нађе успешна средства, да савлада непријатеља. На уздржавање онога градића, прозваног „Одсеч“, отишло је по имања — а користи не беше. Маћко се томе ругаше и као да навалице не хоћаше да са земљом сравни Одсеч, само да она сама, тим што постоји, уништава противника.

Понављаху чак Венијанину речи Борковичеве:

— Да разорим до темеља ту Одсеч, онда би је Наленчи махнули... а овако поправаљају, што ја деломице уништим, па се тиме сами једу...

Усиљаваше се Венијанин да доспе до краља, — ал' до села без успеха. Ако и беше човек сурова обичаја, пристаде и на то, да сина свога јединца даде у краљевски двор, а то је нарочито учинио на наваливање Јанка од Чарнкова и других моћнијих Наленча, у нади, да ће тај син бити посредник међу Наленчима и краљем.

Али и та нада омахну. Млади Јарош Наленч образовао се, до душе, лепо на краковском двору и Вишеграду, куда га је повео Казимир неколико пута, ал' очинских се обичаја брзо отресао, а није се дочепео такве власти, да може бити успешна помоћ своје народу.

То је све ужасно гризло пана Венијанина. Идући тако поред пана Миколаја од Шамотула, гледаше на све мрачно и јадаше се. Кад спази богаштину на краковском тргу и сјајно одело у грађана, кад чу весео им разговор и песме, ухвати се за главу...

— На пропаст дадох ту свога сина; — викаше, — видим свуда само раскош и саблазан, а од витшкога духа ни трага...

Виде још с великом срџбом, како, на дружбу великопољских убогих ђавола, сви гледају радознано, а често с подругљивим осмехом.

Не знађаху за достојанство Неленча, па се чуђаху с презиром убоштву.

Пан Венијанин тешко уздахну.

— Но, време је — рече, — да се Наленчи опет дигну... старе су кривице избрисане. Време је, да краљ учини правду... или ћемо сви изгинути!

С тим речима старог Неленча стаде дружба у краљевском двору. Не пустише их одмах пред краљевско лице. Са свим ту друкчије беше, него за Локтка: велика сјајност, лепо одело, гомиле охोलих дворана. Владиславу је улазио, ко је хтео, макар и не био Наленч, а камо ли тек Наленч или Заремба! А сад се је морало чекати у предсобљу, док телесна стража не јави краљу за долазак и док краљ не одговори, изволева ли одмах говорити с дошљацима, или можда одгађа разговор за други пут...

У гомили дворана, узвишених сенатора и богатих мештана, губила се сива гомила Наленча.

Згледнуше се они с незадовољством.

— Ако нас отпрати — шапну Венијанин, — одмах ћемо натраг... Што било да било — ја не ћу ту да чекам!

Бунила се у њему бунтовничка крв Наленча.

Ипак у чуду гледаше на то, што се око њега догађаше. Дворана тма, а све то накићено; пажеви у лахком, сјајном оделу, онда опет различити достојанственици, сенатори и министри у кафтанима од кармазина са златним пасовима. За краља Локтка ниси чуо ту друго, до звекета од оружја; чуо се тешки корак витезова, који говораху кратко и заповеднички; — сад ти глади ухо шум кадиве и свиле, а говори се и хода тихо, пажљиво, као у болесничкој соби.

После добрана часа испале живо на краљева врата, заслоњена тешком макатом, млад човек, врло накићен и наочит дворанин краљев.

Приђе Наленчима и рече:

— За часак ће вас милостиви краљ саслушати. Само моли, да не идете у такој гомили, каку ту видим, него два и два, а најбоље само они, који су најугледнији, који су на челу...

Намршти се Венијанин од Чарнкова.

— Ми смо ту у гомили — одговори јетко, — али сви смо Наленчи, сви једнаки као браћа... угледнијих ту нема него само различитих по годинама.

Дворанин погледа зачуђено у лице старог Наленча и неприметно се осмехну. Рашири руке.

— Така је краљева воља... — рече, — ја не могу шта...

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

— Само не знамо, ко нам објављује ту вољу, — одговори дрско Венијамин, а у гомили Наленча стаде се дизати жагор.

Дворанин се, с осмехом, учтиво поклони.

— Ја — одговори, — краљев дворанин... Јан Закљика.

— Изволите јавити краљу — рече Венијамин, — да ту чекају Наленчи од Шамотула и Чарикова, скупа с другом честитом великопољском властелом. Имамо важна посла, а сваки хоће да види лице господарево...

Закљика се још колебаше, ал' у то упаде у собу млад човек, истих година, као и први дворанин, једнако кићено одевен, лепа и умиљата лица. Висок беше као храст, а витак и гибак као трска.

Уочив Венијамина, полети к њему и паде му к ногама.

— Добро дошли! добро дошли оче! — повиче.

Венијамин с великом важношћу и готово узрујан обухвати оберучке синовљеху главу, подиже га и притиску на груди.

— Зар је то ваш син? — рече Закљика, — но, честитам... код краља је у милости, а ми га сви љубимо... Идем онда јавити краљу; јамачно ће му бити мило, што сте дошли...

И изиде. А јамачно беше истина што је говорио и млади Неленч мораде бити врло омиљен, јер за час се развуче маката, која покриваше врата и Наленчи сви листом беху пуштени у краљеву собу.

Краљ стојаше код стола. Једном руком се на њ наслонио, а другом је гладио браду, и гледао преда се врло достојанствено.

Подаље стојаху обични саветници краљеви: Јашко од Мељштина, Добјеслав Фредро, Јануш Сухивиљк, а међу њима витез сав у оклопу, плећат, силан узрастом и снагом мишице — победник чешки, храбри Прандота Галка од Њецвеца.

Уђоше Наленчи и поклонили се краљу, приклекнувши.

— Челом бијемо пред тобом, милостиви господару! — узе реч Венијамин — и дођосмо да кривде своје и великопољске земље изнесемо пред величанство...

Краљ смрси обрве.

— Кривде? — понови. — А како да се у том краљевству о ничему другом не чује? Са свију страна тужбе... а ја толико година радим, да не буде кривде...

Суздржа се и за часак:

— Устаните! — рече пријазно, видећи, да Наленчи остадоше на колених. — Род је ваш моћан,

велик и има знатна утецаја. Како је то, да допустите кривде?

Настаде тишина. Наленчи поустајаше, али питање краљево дирну јемачно у тугаљиву ствар, јер нико се одмах не усуди да одговори.

Док се опет одазва пан Венијамин, истичући се напред:

— Милостиви господару! — рече. — Род наш снађе тешка казна... Некадашње заслуге Доброгоста Наленча од Шамотула, који је разбио силу глоговскога кнеза, а вашем драгом оцу, витешком краљу Владиславу, прокрчио пут у Великопољску, избрисане су без трага... Ни опроштење краљево, ни победа код Пловаца не опраше кривце Винчеве... тишти она нас, као клетва... у наточ његовој смрти округној...

Ћуташе за час, па додаде с нагласком:

— Округној, а — некажњеној...

Краљ се опет намршти. Не рече ништа, али очевидно беше, да га вређа говор Венијаминов.

Федро шапну Сухивиљку:

— Дрско збори тај Наленч... Споменуо је заслуге Доброгостове, како њему ваља захвалити, што је Великопољска наша, а не тајећи издаје Винчеве; додао је с нагласком о победи код Пловаца, о опроштењу краљевом и некажњеној смрти... Смео је...

Јануш од Стрељче климну главом.

— Ужасна се безакоња догађају у тој Великопољској — рече, — знам ја за то. А Венијамин је честит човек...

— Имате сада писано право — говораше даље Казимир, — оно предупређује кривде...

А кад краљ спомену право, гласан се жамор диже међу шљахтом. Казимир грозно погледа; читав му лик доби на једаред друкчији израз. Отоич беше умиљат и чисто изнурено гледаше преда се, а сад се исправи, нарасте у њиховим очима и постаде величанствен. Стиснутом песницом удари о сто. Видиш одмах господара, који заповеда и хоће да га слушају, и који је кадар, ако устреба, силом натерати на послушност.

— Чуо сам ја — рече, — како се многи од вас буне против писаног права и чезне за старим, обичајним... Али, то је залудна ствар! Сигурност тога краљевства и његов ред захтевају, да се сви покорите тој највишој власти, која се зове правда...

— То је малопољско право! — крикну један Наленч, — а ми смо од памтивека Пољаци и имамо своје право...

— Гле сад! — прекиде гневно краљ. — А ја вам кажем: То је право ваше и биће ваше. А ко против

њега подигне глас, тај као да је насрнуо на мене, на величанство... Тужите се на кривде; — ја сам увек готов стегнути кривочинца, помоћи оштећеноме... Старостама својим, војводама и кастеланима заповедићу, да штро пазе на то...

Пан Венијамин од Чарикова опет узне реч.

— Ми смо готови — рече — признати краљевско право, само треба да га не газе први они, који су позвани да га чувају... Таке пак старосте, као Прецлав или војвода Маћко... а особито тај потоњи...

— Борковиц! — прекиде зловољно краљ, — та ја сам га опоменуо, и рекао бих, да је сада справедљив...

А на то пан Венијамин и пан Николај од Шамотула, као на дани знак, приђоше и падоше краљу пред ноге.

— Милостиви господару! — говораше Венијамин узрујаним, уздрхталим гласом. — Наленчи су много скривили и за то им глас може изгледати сумњив. Али ево кунемо се главама и савешћу својом, да се на наша уста чиста правда тужи величанству твоме на насиља и лупештва, на убиства и разбојства, што-но их дела тај Борковиц!... Нема мира ни старости нашој, ни сигурности домовима нашим, ни окриља части наших жена. На све напада тај лупеж! На њега се и дођосмо тужити краљу, против њега позвати моћ твога величанства...

(Наставиће се)

— На њега! против њега! — Крикнуше листом Наленчи.

Кад се Венијамин и Николај бацише пред ноге, краљ испрва устукну, намрштен. Али за час му расветли лице доброћудан израз; глас правде, који брујаше у њиховим речима, прониче његово добро срце.

Саже се и обојицу их подиже; после слушаше пажљиво, што говораху о насиљима, која чини Борковиц. А слушајући, час по час погледаше на Јашка од Мељштина и шапуташе:

— Треба га сломити...

Кад Наленчи умукосе, краљ овако прозбори, погледајући милостиво на Венијамин и Николаја:

— Знам ја вас... Знам, Венијамине, да су ти речи истините, а захвалан сам ти за сина. Згодно момче, а погледајте, како се је ту лепо дотерао... Захвалан сам ти за доброга слугу... Знам и храброст твоје мишице, Николају од Шамотула, — заслуге ћу ваше наградити... Будите сви уверени и уздајте се у моју реч, да не ћу трпети, да вам се чини криво. Враћајте се дому с Богом и с мојом љубављу краљевском, па будите углед, како ваља бити послушан праву. А ја ћу без оклевања, послати к вама својега изасланика, који ће умети повратити ред и укротити обест Борковичеву.

Кад то рече, отпрати Наленче врло достојанствено.

ПОУКА

КЊИГЕ У СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ

ок се није у XV вијеку пронашло штампане покретним словима, много се мучаху људи да дођу до једне књиге. Градиво на којем се писаше бјеше скупо, па тек колико времена требаше, да се испише једна читава књига, нарочито лијепим писменима! То ми данас у вијеку машина, паре и муњевине тешко можемо замислити; данас, кад се и највећа књижурина уз марљиву радњу може за мјесец-два дана и сложити и отиснути у хиљаде примјерака, а послѣје и купити доста јефтино; данас, кад човјек и осредњега стања може стећи читаву књижицу, каке још прије неколико стотина година не имаше ни највећи град, ни најбогатији манастир.

Од градива, на којем се писаху књиге средњега

вијека, највише долази *пергаменат*. Једва погдјешто се тога доба налази стари *папирус*. Али кроза цио средњи вијек употребљаваху се и *еоптане илоче*, и то не само по школама да се учи писати, него и у свакидашњем животу, особито за кратке биљешке, за концепте, писма, рачуне.

Латински се зваше пергаменат *membranum*, *pergamenum* или *charta pergamenae*. Наша ријеч је од њемачкога *das Pergament* (од средњо-њем. *përgamēnte*). Стари су држали, као што прича Варон, да га је пронашао Евмен II (197—158 прије Христа), краљ пергамски. Толико се поуздано зна, да се пергаменат у старом вијеку не могаше такмачити са папирусом, на њем писаше тада само сиротиња, и истом трећега или канда четвртога вијека послѣје

Христа поче потискивати папирус. Готовљаше се од животињских кожа. Сирова кожа се потапаше неко вријеме у вапнену (кречну) воду, послје би ју извадили, састругали и учинили. Кад би се добро осушила, натрла би се плавцем (Bimsstein); тако се чињаше свагда и прије него што би се почело писати по њој. Коже могаху се дабогме узимати само онакијех животиња, којих не бјеше сувише дебела, дакле од телади, оваца, коза, срна. Тешко да се употрљавала јелења кожа, а никада говеђа или тја магаређа и крмеђа. На истоку се јамачно чешће узимала антилопина кожа. У највише случајева може се још на такијем пергаментима опазити, гдје бјеше месо а гдје длака, јер је с меса свагда глађа него с длаке; кадикад се могу и поред свега трења и глађења видјети лијепо мјеста, у којима бјеше длачин коријен. У Италији умијаху већ доста рано удесити пергаменат тако, да буде необично њжан и танак, и на месној страни веома био (то су радили кречом). Таки пергаменат не ће бити дебљи од јакога поштанскога папира. Као најбоља врста цијењаше се у позном средњем вијеку т. зв. дјевичји пергаменат (pergamenum virgineum, Jungfernergament), који се добиваше од коже неојагњених јагањаца. Средњега вијека прављаху пергаменат калуђери сами по манастирима, главним онда сједиштима писарске вјештине. При крају XII и у XIII вијеку почеше се и грађани бавити о чињењу пергамената. Ти се зваху pergamentarii или pergamepararii, у Њемачкој Puchveler и Büchveler, Birmetter, Pirmeter.

Ну пергаменат ипак бјеше скупа роба, па се за то не одбачиваше ни павадан лист, него се писаше по њем ако и имаше рупа, ако и бјеше без рогљева и ивица. Нађе се, да се таки недостаци и поправе, на пр. закрепи се рупа лијепо другим комадом пергамената. Оштећена, нарочито танка мјеста остајала би и неисписана. А цијелога средњега вијека употребљаваху већ исписан пергаменат за нов спис, пошто би старо писање прво изапалили или отрли. То су тако зв. *цалимисести*; старо писање се може сада на њима измамити већином само кемским срецтвом.

Већ у старом вијеку су и бојили пергаменат и то само скрлетном бојом. На таком се писало златним и сребрним мастилом. Тако је израђен славни Codex argenteus у Упсали, у којем је Улфилина гоцка библија.

На пергаменту се писало цијелога средњега вијека. Доцније га је дабогме сасвијем избио из седла јефтинији *папир* (хартија).

Сада већ не има сумње, да су Китајци први пра-

вили папир већ од прастарих времена; од њих научише Арапи. У почетку се довозаше папир као роба из арапских земаља на Запад. Мисли се, да су фабрике за папир подигнуте у хришћанској Јевропи прво у Италији па и ту тек XIV. вијека. При крају тога вијека (1390) саграђена је прва папирна фабрика у Њемачкој (у Нирнбергу); радници бјеху из Италије. Све те фабрике прерађиваху ланене крпе. Свака имаше свој водени жиг, који се, особито гласовитих фабрика, подметаху да би се преварили купци.

Њешто ће се овдје рећи и о *градиву*, којим се писаше. На воштаним плочама (таблицама) писаху писаљком од метала, тврда дрвета, стакла или кости. По пергаменту се писало писарском трском или пером. Писарска трска се довозила са стране, јер обична трска тешко да је била за тај посао. Код Нијемаца се спомиње перо првом за источногочког краља Теодориха Великог. Трска и перо се зарезиваше особитом бритвицом. Оловом се и писаше а и повлачаше се црте; наше писаљке од графита свакојако бјеху непознате. Кичицом се бојадисало, а можда и писала златна и сребрна слова. Средовјечно *мастило* прављаше се од шишарака са њешто витријола; мастило старога вијека бјеше више боја. Мастионица бјеше од рога, који би се удјенуо у каку јаму на писаћем столу или би се држао у руди, а то бјеше доста незгодно. Од боја најчешће долази минијум (првени оловни оксид), који се употребљаваше цијелога средњега вијека за почетна слова (иницијале) и натписе (рубрике). Бјеше и другијех боја. Потребно оруђе у свакој преписиваоници бјеше: врстар (линеал), шило (der Pfiem), шестар (Zirkel), ножице (маказе) и бритва за стругање (Radirmesser). Шестаром су мјерили на пергаменту или папиру размаке врста и одмах би се њим или шилом изболи неколики листови. У старије вријеме повлачиле би се врсте писаљком и то само с једне стране, јер што је с те урезано то би се на другој страни испупчило. То су тако зв. „слијепе врсте“. Тек од почетка XII вијека почеше се влачити врсте оловом а при крају тога вијека и мастилом.

Облик књиге бјеше у старом вијеку смотак (die Rolle) у средњем кодекс. То зависи од писаћег градива, које бјеше у старом вијеку папирус а у средњем пергаменат или папир (хартија). Тај корак бјеше од замашних пошљедица. То је одлучило о књигама средњега и новог вијека. У тој измјени највише бјеше стало до згодности и уштеде (сад се могаху исписати обје стране). За повеље се дабогме узимаше само један лист. Али још и у средњем вијеку употребљаваше се смотак у неким приликама. Тада би се зашили

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

једно за друго листови од пергамена једнаке ширине. Кодекс је састављен од свезака. Обично би се узела четири листа, који би се превили и сашили те би се добило 8 листова или 16 страна. То је тако зв. кватернијон, у књиштву средњег вијека нешто најобичније. Али долазе и бинијони, тернијони, квинтернијони и секстернијони. Кадикад се измјењују у рукопису тернијони и кватернијони, или кватернијони са секстернијонима. Кватернијони би се обично забиљежили у дну на крају бројем или какијем словом. Бројење страница (пагинација, фолијација) као код нас налази се истом у XIV вијеку, али и то ријетко па ни при штампању шта више није се одмах водило. Од XII вијека појављују се тако звани рекламанти (reclamantes), т. ј. метне се у дну стране иза пошљедње врсте ријеч, којом се почиње нова страница.

Кад се тако испишу сви кватернијони какога рукописа онда би се увезали. Увез имаше обично кожна леђа, која спутаваху двоје јаке дрвене корице. Спољашња страна корица би се онда разноврсно уресила.

Док се је у старом вијеку прављење књига тјерало као занат, нарочито у Риму су издавачи држали већи или мањи број робова, који умијаху писати те умножаваху књиге — бјеше то у средњем вијеку, дајбуди у већем дијелу његову, сасма друкчије. Данашње уобичајено схваћање о књизи и књижаству не смије се преносити у средњи вијек. У највише догађаја помишљало се онда само на то, да сам стечеш књигу. То бјеше једнака потреба појединца или каке опћине (н. пр. цркве или манастира). Који дакле хоћаше имати књигу, морао је сам себи преписати или дати коме да препише, само у веома ријетким догађајима могао би ју набавити купом или трампом. Тек на измаку средњег вијека прилика да се купи даваше се чешће.

У средњем вијеку највише се бављаху писањем и преписивањем калуђери. По већим манастирима бјеше за тај посао засебна соба, писарница (scriptorium), и већ израна меташе се манастирском свештенству на срце, да је велика заслуга преписивати књиге. Јер богме требаше сјем књига за службу божју још подоста библија, псалтира, требника, часловаца и т. д. поједином калуђеру. Имаше ли у манастиру школа (а риједак је манастир у којем је не бјеше), бјеше потреба у књигама, разумије се, још већа и разновренија. Тада су зацијело и ђаци помагали преписивати. Шта више зна се то на западу и за калуђерице. Лајици (мирјани) ријетко умијаху вјештину писарску.

О књижаству (трговању с књигама) у нашем смислу не може бити говора у средњем вијеку.

Али и у том остаде Италија а у њој нарочито Рим за дуго књижаарски трг, по свој прилици све до у XII вијек. Но свагда се и ту помишља на поједине примјерке, а не на читаву гомилу рукописа истог дјела. А већина књига зацијело не бјеше јефтина. Ко је дакле хотио имати књигу, морао ју је преписати. Кад би ју добио од власника у зајам, бјеше дабогме напростији посао. Али и за то морало се често дуго путовати. Истом кад процвјеташе свенаучишта (универзитети), разави се у њиховим сједиштима занат, који бјеше у почетку више позајмљивање рукописа за преписивање, а мало по мало поста књижаство.

Из овога је јасно, да само мало њих могаху имати књижницу у нашем смислу. Збирка, коју имаше н. пр. Карло Велики и још некои великаши, бјеше за тада велика ријеткост. Много су знаменитије црквене и манастирске књижнице. Гдјекоја манастирска књижица онога времена бјеше потпуно оно што су данас јавне књижнице. Рукописи се чуваху по ковчезима и ормановима. Ако је збирка била већа, требаше дабогме за њих засебна соба. Али дабогме у њечем не бјеху манастирске књижнице исто што су данашње јавне књижнице, јер у њих могаху ићи само они, који имаху права или који би добили нарочито допуштење од настојатеља. Изгледа да је тек у XV. вијеку у Њемачкој прокрчило пут начело, да је књижица зато, да се сви користе. И у том утјечаху свенаучишта. Позајимач би морао оставити залог, која би врједила од прилике толико колико и позајмљена књига. Обично бјеше и то кака књига. У XV. вијеку поста лијеп број градских књижница. А да су се књиге увијек цијениле као драгоцјено имање, види се не само по цијенама њиховим, за које дознасмо, него и по том, да још и данас многи средовјечни рукописи показују на себи трагове, да су некада у књижници били веригама приковани, дакле да се нијесу могли или смјели из ње износити.

Будући да је градиво, на којем се писало, било скупо, није чудо да се је свако празно мјесто употребљавало и исписивало биљешкама, које не припадаху садржини оне књиге. Кадикад би се писар потписао на крају које странице. Налази се на крају листа у кодексу биљешка, да је својина ове или оне цркве. На крају књиге се налази изрека или стих, у којем се казује радост што је посао свршен. Тај се обичај може пратити кроза цио средњи вијек.

Облик слова не бјеше свагда једнак; и ту бјеше у различита времена различит обичај, и у том бјеше „моде.“ Обично се црквене књиге и списи од трај-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

није вриједности писаху успревленим писменима. (као што су наша штампана), а списи мање вриједности, одређени за тренутну потребу рукописним (курзивним) писменима. Ријечи које често долажаху те се ласно могаху разумјети, скраћивале би се, или би се завршеци надметали. Почетна писмена (иницијали) би се бојама лијепо ишарали, у прво вријеме само црвеном а послвије и другијем. Налази се и слика по старим рукописима.

Штампарска вјештина начинила је у израђивању

По *W. Arndt-у из Herm. Paul-а „Grundriss der german. Philologie“*

књига и у књижевности читав преврат. Управо, онда можемо истом разумјети, од какога је огромнога значаја проналазак те вјештине, кад поредимо наше доба са онијем приликама, када су се књиге писале. Тако се и може протумачити она затупаност средњег вијека, што књиге бијаху ријетке те мисли споро преваљиваху просторију земљину. Јоште кад брзини прављења књига дође у помоћ брзина саобраћаја, онда поста просвјета силом, којој ни простор ни вријеме не могу одољети.

Т. О.

КЊИЖЕВНОСТ

ГОСПОЂА ЕЛОДИЈА Л. МИЈАТОВИЋКА

ГОВОРИО У СРПСКОМ НОВОСАДСКОМ ДЕВОЛАЧКОМ ДРУШТВУ

БРАНИСЛАВ СТАНОЈЕВИЋ

Поштоване госпођице,

Ако сам се радовао, да дођем у Ваше друштво, да овде, у кругу својих пријатељица, проведем неколико часака, то Вам ипак морам признати, да ме та радост није довела амо без неке бојазни, које за то, што ми је пала у део част, да говорим пред строгим лепим полом, чије се преставнице здружиле, да у овоме друштву изучавају све оно, чиме се, као народ, поносимо и одликујемо; а с друге стране, што сам за тему свога данашњег говора изабрао рад једне женске, а овамо сам осећам, како ми снага није ни из близу довољна, да Вам тај рад опишем и преставим онако, како је та женска заслужила.

Оно сам, истина, могао држати друго какво предавање, али сам мислио, да у овоме друштву не могу — бар први пут — говорити о чему другом, до ли о женској. За то ме пустите, да се спустим у Ваш свет, Ваш идеалан женски свет, па да Вам из тога света преставим једну женску, којом се Ви и као женскиње и као Српкиње морате поносити; једну женску, коју Ви познајете можда само по имену, а коју ни ја сам — на жалост — не познајем лично, већ јој познајем само дела њена и из дела њен велики дух, племенито срце, топлу симпатију за Српство и дубоко познавање прошлости, познавање врлина и махна Србинових.

Али док ово говорим, као да чујем Ваш приговор: на што говорити о једној жени, када се зна, да су оно најбоље жене, о којима се ништа не говори? — То имате право. Само што се то може казати за свакидашње, обичне жене; а жена, о којој ја хоћу да говорим, није обична жена, није свакидашња женска појава, него је то једна ретка жена, о којој треба свака Српкиња да зна, свака Српкиња да чује. Та жена, о којој хоћу да Вам данас беседим, није Српкиња по крви, па ипак је она ретка Српкиња, не за то, што се за Србина удала, већ за то, што је сав живот свој посветила Српству, неуморно радећи за напредак његов и будућност. Она не живи у нашим лепим крајевима, већ у магловитој земљи једној, но она ни у далекој туђини не престаје мислити о нама, не престаје писати и радити за нас. Њено срце и тамо куца с нашим срцима; она је боља и заслужнија Српкиња, него многе и многе Српкиње, одњихане на криоцима српских мајки, упућиване саветима српских отаца. Та јединствена жена и Српкиња, о којој сам рад да Вам проговорим неколико речи на данашњем састанку, то је госпођа Елодија Л. Мијатовићка, супруга нашег уваженог научника Чедомиља Мијатовића.

Ја Вам не мислим пртати цео њен живот — све и када бих га боље познавао, него што га познајем, ја бих се устручавао, да вам

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

набрајам сва дела и све прилике из тога — без сумње — врло интересантна и значајна живота. Но и ако је тема моме данашњем предавању нарочито рад госпође Мијатовићке, у колико је у свези са Српством, не могу, а да

сом Сумнером, Виљемом Лојд Гарисоном, Венделом Филипсом, Др. Баудичем, Тодором Паркером и осталим вођама »аболициониста«, који су радили на ослобођењу робова. Крећући се у тако одличном друштву просвећене Америке,

Госпођа Елодија Л. Мијатовићка

Вам не напоменем њено прво дело, дело пуно племенитости, којим она ступа пред историју.

Госпођа се Мијатовићка родила у Енглеској, али је младост своју провела у Бостону, у Северној Америци. Тамо се она задахнула идеама Емерсоновим, и пред сам рат између Севера и Југа, дружила се са сенатором Чарл-

а од природе већ обдарена сјајним духом и племенитим срцем, госпођа је Мијатовићка почела свој књижевни рад, помажући пером рад својих одличних пријатеља из круга »аболициониста«, и превађајући за американске фељтоне белетристичке ствари са шпанског и немачког. Она је тада (1859—1862) певала пе-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

еме и писала приповетke по најугледнијим либералним листовима и часописима Америке, и све је те песме и приповетке задахнула великом, човечанском идејом: идејом ослобођења робова.

У то је доба штампала једну свеску својих песама, које су нашле топла одзива у срцима свију Американаца, даље роман »Aimée, a story of a life«, у коме војује за умереност, а против пијанства. Издала је збирку краћих прича у књизи: »Confessions and consequences«, даље »Carine Steinburgh«, опет једну новелу, којом војује за умереност, и на послетку божитњу причу »Voices of the Miletve«, за коју јој је написао врло крaсно писмо потоњи »poëta laureatus«, песник апотеозе Црногорцима, славни Алфред Тенисн, чијој се успомени госпођа Елодија Мијатовићка одужила, спевавши му у »Eastern and Western Review«-у »In memoriam«, дивну посмртну песму, песму пуну човечанских осећаја и патриотског бола.

Овај сам рад госпође Мијатовићке у Америци навео само за то, да се види, како је њено бављење у Америци било пресудно на цео њен будући рад и живот; како је оно накалaмило на њен дух и образовање врлину узимања за ослобођење робова — врлину, са којом се она 1863 вратила у Европу, да се и у Европи, опет пером, бори и ради за ослобођење петстолетних робова на југо-истоку Европе.

1863 године био је наш Чедомиљ Мијатовић у Немачкој, у Лајпцигу. Тамошњи га је чувени књијар Брокхауз замолио, да му напише за »Conversations-Lexicon« чланак један о кнезу Александру Карађорђевићу, и после тога га позове једаред к себи на соаре, на коме је било много одличних гостију, па међу њима и Енглескиња Елодија Лотн (Elodie Lawton). Ту се они први пут видели, њихови се сродни дуси одмах разумели и ми видимо, где 22 марта 1864 стоје пред олтаром: Елодија Лотн и Чедомиљ Мијатовић.

Можда још никада нису пред олтаром бојјим стојала така два сродна духа, као 22 марта 1864, за то се ваљада ни у једноме браку тако не огледа права, блажена срећа брачна, као у браку Чедомиља и Елодије Мијатовић.

Њихови се темпераменти, истина, разликују. Та Чеда је одрастао под азурним небом

Србије, на дверима, које воде на исток, »на најлепшу света страну«, па за то и има јужњачки темпераменат — док госпођа Елодија има темпераменат, који се развија у вечитој магли престонице Велике Британије. Но и ако су им темпераменти различити, њихове су душе једнаке. Они су обоје духовити, обоје учени, обоје образовани — па ипак је питање, да ли би Чедомиљ Мијатовић био данас човек, за кога се каже, да је »један и једини у Српству«, да није било госпође Елодије, да на његов дар и скромно образовање и науку, коју му је Српство дало, накалами западњачку образованост и западњачку науку? Да ли би био Чеда Мијатовић онако славан, као што је, да му се није дух загрлио с духом духовите Енглескиње Елодије Лотн?

Да! поштоване госпођице, томе браку имамо ми Срби много да захвалимо. Само је поред госпође Елодије Мијатовићке могао постати Чеда Чедом, као што би с друге стране и госпођа Мијатовићка остала за нас незнана, (и као што би тиме и ми остали незнани за друге), да се нису њих двоје упознали на оној забави код чувеног Брокхауза.

Чедомиљ Мијатовић је од природе велик дух, образовање му је и наука за наше прилике била велика, али је тој науци и образованости придобила још и темељита и многостручна образованост госпође Елодије, и тако се, и само се тако Чедомиљ Мијатовић виноу у висине, те је »један и једини у књижевности српској.«

Кад у ученим расправама из политичне економије и финансијске науке наиђемо у Чедомиља Мијатовића на јединствену дубљину мисли и голему науку, на темељито познавање прилика и институција у великих народа, верујте ми, да је то у многоме заслуга госпође Мијатовићке, јер је само поред ње Чедомиљ Мијатовић добио и воље и прилике, да све научи, све види, са свачим се упозна. Или ако сте читали његове дивне историјске чланке и студије и његове јединствене приповетке, па кроз слаткогласни тон дела његових слушали откуцаје срца његова, зар вам се није наметала мисао: »О, зар може овако узвишено мислити и овако слатко писати о свему, а нарочито о жени и човек један, а да се сâм није у читаву животу дивио женским врлинама, гледајући их на мајци својој и жени својој?«

Али ја не тражим на ово одговора од Вас. Та ја сам тај одговор читао са огледала ду-

WWW.UNILIB.BE
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

важних: са ваших усана и ваших очију давно пре, него што сам дошао амо и сео на место ово. Ја сам га читао у вашем осмејку и сузама, које сам видео, гледајући вас, како читате, и слушајући вас, како са заносом говорите о женским карактерима Мијатовићевих најновијих приповедака: о несретној и сретној Иконији, везировој мајци, о узвишеној Маргити, и о оној идеалној старици баба-Станији у »Рајку од Расине«. Ти су ми осмејци ваши и сузе ваше исто тако класичан доказ за истинитост речи мојих, као и сам Чедомил Мијатовић, који ми у једном писму пише: »Најбоље је дело жене моје то: што је узела у своје руке моје лично образовање. Краљица Наталија ми је често пред друштвом казивала: »Ви имате вашој жени много

да захвалите!« ... Као што видите, ја то радо и са захвалношћу признајем.«

Јесте! Госпођа је Елодија отворила духу Чедо Мијатовића више и шире хоризонте, она му је била, а и данас је анђео хранитељ, који бди над нашим Чедом, да не клоне под тешким теретом судбине, која га — одиста неправедно — гони, но коју он сноси стојичком мирноћом, јер као што сам вели у једном писму: »Данашња горчина живота није ми горка, јер ми не долази са неправде других људи, већ долази као праведна последица мога прекомерног оптимизма!«

Ох, како тужно јече ове речи! Али и из тих тужних речи трепери самопоуздање, блиста величина духа једнога човека! Али немојте никада заборавити, да поред тога човека стоји права жена, стоји једна Елодија Мијатовићка!

(Свршиће се)

К О В Ч Е Ж И Њ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Šrepel M. dr. O latinskoj poeziji Junija Restija. Napisaо — — —. Preštampano iz CXLV. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare 1893. — 8° стр. 62.

Од друге половине XV века па све до првих десетина овога века низ је књижевних посленика у Далмацији, који пишу крај матерњег још и латинским језиком или искључиво латинским. Тај њихов рад до сада је слабо испитиван; литерарни историк српско-хрватске литературе не узимаше га у круг својих проматрања сматрајући тај рад на туђим језицима као са свим туђе поље; он се задовољаваше често пута голим поменом имена тих радника. Тек у новије доба јавља се струја, да у своје проматрање узме и ту грану литературе, јер са свим правилно рачуна да без оцене њене не може имати потпуне слике оне културе, која владаше Далмацијом прошлих векова. Шрепел припада овој струји; и шта више тражи од академије југословенске, да покрене зборник латинских песника, који су се родили у српско-хрватским земљама. У овој пак радњи износи и једнога радника на тој латинској књижевности, који припада XVIII веку, и то оном латинском покрету, који у Далмацији основа школу новолатинских песника онда, када цео свет напушташе латинизам; он нам на дугачко прича о Јунију Рестију (Растићу, Рестићу), Дубровчанину (рођ. 11. јан. 1755. и умрлом 31. марта 1815.), који је по облику ученик старих класика, а нарочито Хорација, а по садржају се приближује свом времену, противећи се оним идејама, које се из Француске разилазише по Јевропи. Радњу своју поделио је Шрепел на четворо. У првом нам излаже ко је о Рестију писао и његову биографију; даље говори о издањима његових песама. У том одељку саопшти и пет епиграма, до сад неповнатих, које нађе у рукопису

џратарске библиотеке у Дубровнику, као и интересно писмо Рестијево од 1. јануара 1785. — У другом је делу реч о сатирама, којих износи садржај као и паралеле и изворе њене из класичкога времена. Шрепел их меће на прво место као најбоље, за којима долазе пет посланица о којима говори у трећем одељку. У последњем пак помиње 14 разних лирских песама и епиграма и 9 елегија, које показују, да Рести неје био »прави лирик; зато и неје могао створити тако ваљану елегију као сатиру. Рестијев је таленат био zgodнији за сатиру и дидактику него за лирику«.

Сем овога Шрепел тврди, да Рести није писао матерњим језиком ништа, дакле »Мисли љувене« биће умотвор старијега Растића. Има превода с грчкога на латински (једанаест књига Илијаде и т. д.), знао је и шпански, бавио се и повешћу а расбирао се и о другим питањима као о религији, фискалним појавама и др.

Београд.

Ђ.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

+ Српска Краљевска Академија одредила је за изасланике своје на свечаности цетињској (ободској) професора Вел. Школе Љубу Ковачевића и библиотекара нар. библиотеке Милана Ђ. Милићевића.

= Готова је 174. књига »Летописа« Матице Српске (то је друга свеска за ову годину). Песнички производи су у њој: »Сени«, припевка М. П. Шапчанина и наставак драме Ђорђевића Призренца »Јасмина и Прена«. Књижевне расправе и наставак дра Ст. Павловића »Сима Милутиновић Сарајлија« и завршетак Живаљевићеве »Андреја Кичић Миошић«. Из историје: Стојана Новаковића »Царица Мара. Историјске црте из XV. века.« На крају су »Изводи из записника књижног одбора 1893. год.«

— Иваша је 3. свеска „*Наставника*“ листа професорскога друштва са одабраном садржином.

— *Српска Краљевска Академија* издала је ова своја издања: Споменик XX. *Мирослављево јеванђеље* (одломци), саопштио Љуб. Стојановић. Цена 1 динар. На вел. 4^о стр. XII + 23. — Споменик XXI. *Кнез Милош прича о себи* (кратка автобиографија, коју је неком казивао у перо) за штампу приредио М. Ђ. Милићевић академик. Цена 2 динара. На вел. 4^о стр. 33. Даље су до стране 42 четири писма Миливоја Петровића Блазнавца, која автобиографију објашњавају и попуњују. На крају је регистар и оглед рукописа. — Глас XXXVIII. *Назори pjesнички по свима струкама сем драмске* од Матије Бана. На вел. 8^о стр. 58. Цена 0-50 дин. Ово је допуна Гласу XXV у којем су „Драмски назори“ истога академика. — Глас XXXIX. *Свети Сава, српска црква и српска краљевина у XIII вијеку* од архим. Н. Дучића. На вел. 8^о стр. 21. Цена 0-50 дин. — Као засебно дело: *Први основи словенске књижевности међу Балканским Словенима. Легенда о Владимиру а Косари* Културно историјске студије Стојана Новаковића. На вел. 8^о стр. VIII. (Где је што) + 285, даље до 299 регистар. Садржина: Приступ. I. Погледи на етнографско стање Балканскога полуострва у X веку II. Земљиште радње св. Климента и арбанаско-епирски Словени. III. Сличности и везе међу земљиштем радње св. Методија и св. Климента, његова ученика. IV. Како су постала средишта и књижевно-народносни типови српски и бугарски. V. Испосници и светитељи као први плод нове хришћанске просвете. Најстарији светитељи Балканских Словена: Јов. Рилски, Јоаким Сардапарски итд. VI. Свети Јован Владимир. Књижевно стање у Зети X и XI века. VII. Легендарна предања о св. Јовану Владимиру. VIII. Елбасанске штампане легенде и служба св. Јовану Владимиру.

— Из Виена дознајемо, да гимназијски професор у Пожеви *Александар Вириг* позива на претплату на хрватски превод *Гетеова Фауста* I део. Уз превод ће бити увод и разјашњења. Цена ће бити за претплатнике 60 новч.

— Мађ. Научна Академија издала је расправу дра Оскара Ажбота, дописног члана академика: *A szláv szók a magyar nyelvben*. На 53 стране вел. 8^о говори се ту прво о старословенском језику, о времену у којем су узајмљене речи из старо-славенског и гласовни критерији, и напослетку долази чланак „Миклошић и мађарски језичари“.

— Иваша је књига: *Неколико приповедака српској младежи* испричао Јов. Ђ. Пантелић. Београд. Цена 1 динар. Има пет изворних приповедака и једна приповетка Достојевскога.

— У Сарајеву је изашла у првој српској штампарији Ристе Ј. Савића Химна и бесједа од Јована Сундечића у славу стогодишњице Сима Милутиновића, Сарајлије, српског pjesника. У прилогу је композиција химне од Дионисија де Сарно Сан Ђорђија. Цена 50 новч.

— У Хелсингфорсу штампао је Joos. J. Mikkola „*Be-rührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen*“. О овој расправи биће у једном од даљих бројева више речи.

САДРЖАЈ: Песништво: Ноћ на реци. Чудо. Записи. Драшко. Мрки Вук. — Поука: Књиге у средњем вијеку. — Књижевност: Госпођа Елодија Л. Мијатовићка. (Са сликом). — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 ф. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 новч. за по године, 1 ф. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожкића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића.

Срп штампарија дра Св. Милетића.

× 1. јулија п. р. почео је излазити у Паризу месечни часопис „*L'ère nouvelle*“. У првој свесци тога часописа почео је Јован Радински писати о пољској књижевности, па је превео две приповетке Бролиа (псевдоним) и написао увод за њих. Осим тога има у истој свесци чланак: политичне и социјалне прилике у Чешкој.

× Добро уређени стручни лист београдски „Трговински Гласник“ доноси „*предавања из политичке економије*“ од Чедомиља Мијатовића.

× У Београду, у парној штампарији Д. Димитријевића изашла су *два аманета* од Лазе Комарчића.

— Познато је читаоцима, да издања *Српске Књижевне Задруге* несу залегла, јер се јавио већ ове прве године много већи број чланова, него што се управа надала. Зато је приређено друго издање. То ново издање првога кола Срп. Књ. Задруге биће до краја овога месеца готово. Може се претплатити на њ још до краја овога месеца по ст. кал. — За друго коло (за 1893 год.) спремају се ове књиге: као наставак: друга књига *Доситејевић прикључења*, Љуб. Ковачевића и Јовановића *Историја српскога народа*, Богобоја Атанацковића роман *Два идола*, Жујевића проф. Вел. Школе књига *о предисторијском човеку или о земљотресу*. Сем тога Љ. П. Пенадовић допустио је, да се међу књигама Задружиним штампају *Мемоари* оца му проте Матије. — Као што се види, и за друго коло обећава нам Задруга лепих књига, те се с правом може очекивати, да ће се чланови одазвати још боље него лане. Без сумње много ће се ствари помоћи, ако се у сваком месту нађе повереник, који ће се марљиво заузети око скупљања чланова, а ове године ће то лакше ићи, јер се има повереник на што позвати.

— Нек се зна и ово. Др. Љ. Недић, професор Вел. Шк., држао је у „Књижевно-уметној Заједници“ предавање о поезији Л. Костића, које је по схватању врло једнострано а по тоњу тако, како се не расправља о још живим песницима. Опширан извештај о том предавању донело је „Видело“ у 63 бр. о. год. Дабогме да таки тон мора изазвати на полемику и када се од српских критика не нађе нико, мораше сам песник улећи у бој те побијаше тачку по тачку у „Виделу“ бр. 77. На то се опет др. Недић одилитну својим убојним пером у 81. бр. „Видела“. Мора се признати одговор је доста духовит, али опет једностран и цинички.

— Др. Љубомир Недић, професор Велике Школе позива на претплату на своје критичке студије *Из новије српске лирике*, у којима ће се расправљати о Јакшићу, Змају, Кафанском, Л. Костићу, Ј. Илићу и Војиславу. Њима претходи студија „О новијој српској лирици и њеним критичарима“. Цена ће бити прошивеној 1 ф.р., повезаној у елегантно платно 1 ф.р. 50 новч.

— Из Коларова алманаха посебно је отштампано „Jan Kollár i Hrvati“, написао Миливој Шренел.

Поправка. У чланку „Алфред де Мисе“ на страни 410 а, 7 ред од доле треба да стоји „несретна компилација а не „компикација“.